

<http://dx.doi.org/10.16926/gea.2021.01.09>

Tadeusz SZULC

<https://orcid.org/0000-0002-1943-5122>

Wydział Prawa i Ekonomii

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie

e-mail: t.szulc@ujd.edu.pl

Pozycja władcy w przepisach Konstytucji 3 maja 1791 na tle konstytucji francuskiej z 3 września 1791 i Karty Konstytucyjnej z 4 czerwca 1814 r.

Streszczenie

Z konstytucji wyłaniają się trzy różne ustroje monarchiczne. Od monarchii konstytucyjnej opartej na modelu angielskim poprzez monarchię z pewnymi cechami republiki po monarchię z zasadą jedności władzy państwowej.

Z aktów wynika, że polski król usytuowany był pomiędzy monarchą zdominowanym przez legislatywę a monarchą suwerennym. Nie był figurantem.

Wprowadzenie do konstytucji zasad suwerenności narodu i trójpodziału władzy powodowało, że organy państwa, a do nich należał król, wykonywały tylko takie czynności, na które zezwalała konstytucja. Tak stanowiły konstytucje majowa i francuska z 1791 r.

Karta Konstytucyjna z 1814 roku powróciła do zasady jedności władzy. Monarcha korzystał nie tylko z kompetencji wymienionych w Karcie, ale także z tych niezastrzeżonych dla innych organów. Postanowienia Karty okazały się atrakcyjne dla monarchii szukających przejścia od absolutyzmu oświeconego do konstytucyjnej monarchii parlamentarnej.

Słowa kluczowe: konstytucje monarchiczne, status króla, urząd monarchy, uprawnienia monarcha, monarchia konstytucyjna.

Wstęp

Pozycję ustrojową naczelnych organów państwa przesądza przyjęty w państwie system rządów wyrażony przepisami zawartymi w ustawie zasadniczej. Określają one stanowisko głowy państwa na tle pozostałych organów państwa. O zainteresowaniu tym tematem świadczą liczne publikacje poświęcone instytu-

cji prezydenta¹, monarchy². Stanowisko głowy państwa omawiane jest najczęściej na tle współczesnych ustrojów politycznych w przedziale czasowym od XX po początki XXI w.

Do XVIII w. akty ustrojowe, określające pozycję monarchy, miały na celu zapobieżenie łamaniu prawa przez monarchę, pełniły rolę gwaranta istniejącego porządku społeczno-prawnego³. Konstytucje przełomu XVIII/XIX w., jak pisze Ryszard Małajny, można podzielić na okrojone i na uchwalone przez legislaturę. Badacz przytacza pogląd Martina Kirscha, który rozróżnia podział konstytucji na a) ustanawiające dominację władcy; b) wprowadzające supremację legislatury⁴.

Przedmiotem naszych rozważań jest instytucja króla w trzech konstytucjach monarchicznych przełomu XVIII/XIX w. Za podstawę źródłową posłużyły konstytucje: Ustawa rządowa z dnia 3 maja 1791 roku, konstytucja francuska z 3 września 1791 r. i Karta Konstytucyjna z 4 czerwca 1814 r.⁵

Państwa, których przedmiotem jest omawiana instytucja głowy państwa, to monarchie, w których, w chwili wprowadzania ustawy zasadniczej, miała miejsce szczególna sytuacja polityczna⁶.

¹ D. Górecki, *Pozycja ustrojowo-prawna Prezydenta Rzeczypospolitej i rządu w ustawie konstytucyjnej z 23 kwietnia 1935 roku*, Łódź 1995; A. Stelmach, *Pozycja ustrojowa prezydenta w Polsce i w Rosji*, [w:] A. Stelmach (red.), *Transformacja systemowa w Polsce i w Rosji – sukcesy i zagrożenia*, Poznań 2000; R. Marks-Moskalewicz, *Prezydent w tradycji polskiego i francuskiego systemu ustrojowego*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” 2004, t. 2, nr 22; S. Bożyk, *Pozycja ustrojowa Rady Państwa w Konstytucji PRL z 22 lipca 1952 r.*, „Miscelanea Historico-Iuridica” 2009, t. 8; M. Bankowicz, *Model włoskiej prezydentury*, [w:] G. Kuca, M. Grzybowski (red.), *Ustroje Historia. Współczesność. Polska–Europa–Ameryka Łacińska. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Jackowi Czajowskiemu*, Kraków 2013.

² J. Rusak, *Forma monarchiczna państwa według Georga Jellinka*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” 2003, t. 6, nr 10, s. 32–39; A. Zięba, *Status ustrojowy głowy państwa w porządku ustrojowym Wielkiej Brytanii*, [w:] J.M. Majchrowski, B. Stoczewska (red.), *Wartości polityczne*, Kraków 2010, s. 447–457; M.M. Wiszowaty, *Referendum monarchiczne jako forma legitymizacji, restytucji, zniesienia lub reformy ustroju monarchicznego we współczesnej praktyce ustrojowej (1944–2011)*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2011, nr 4 (18), s. 327–345; M. Rajzer, *Nadgryzieni zębem czasu? Ewolucja roli i funkcji monarchii na przełomie wieków – przykład Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, „Pisma Humanistyczne” 2014, t. 12, s. 161–175; M. Bazak, *Pozycja ustrojowa księcia Liechtensteimu*, [w:] M. Jabłoński, M. Abu Gholek (red.), *Specyfika organizacji i funkcjonowania organów władzy publicznej. Analiza porządków prawnych państw współczesnych*, Wrocław 2019, s. 25–29.

³ R. Małajny, *Geneza konstytucji*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G” 2019, vol. 66, s. 308, 313.

⁴ Podaję za R. Małajny, op. cit., s. 313, przypis 18.

⁵ Teksty francuskie wykorzystane w tekście, tłum. wł. – T.S.

⁶ W literaturze wskazuje się na szczególnie tryb uchwalenia/wprowadzenia wzmiankowanych konstytucji, zob. H. Izdebski, *Konstytucja Trzeciego Maja wśród konstytucji wieku Oświecenia* [w:] A. Grześkowiak-Krwawicz (red.), *Konstytucja 3 Maja Prawo-Polityka-Symbol, Materiały z sesji PTH na Zamku Królewskim w Warszawie 6–7 maja 1991*, Warszawa 1992, s. 23. Z kolei

Rzeczpospolita Obojga Narodów będąca, jak stwierdza Waław Uruszczak, połączeniem „form państwa «czystych», czyli monarchii, arystokracji i demokracji”, od II połowy XVII w. staje się oligarchią magnacką⁷. W l. 1788–92 podejmuje reformy, celem uchronienia się przed upadkiem⁸. Sytuacja międzynarodowa zmieniła się na jej niekorzyść, Rosja w 1791 r. zawarła pokój ze Szwecją, zaś w styczniu 1792 r. z Turcją. Prusy nastawione były negatywnie do zmian zachodzących w państwie polsko-litewskim. Część magnaterii sprzeciwiająca się reformom ustrojowym szukała pomocy na dworach państw sąsiadujących z Rzeczypospolitą⁹.

Francja końca XVIII stulecia to monarchia absolutna przeżywająca głęboki kryzys gospodarczy¹⁰. Jej byt stał pod znakiem zapytania, na skutek trwającej rewolucji. Zgromadzenie Narodowe ogłosiło się konstytuanta i zmierzało do wprowadzenia nowego ustroju, zrywającego z absolutną władzą króla. W 1791 r. sytuacja polityczna, wewnętrzna Francji była złożona, w miastach i na prowincji trwały niepokoje społeczne. Obawiano się interwencji obcych armii. Po nieudanej ucieczce Ludwik XVI wraz z rodziną został internowany, a prace nad konstytucją były kontynuowane.

Ogłoszenie Karty Konstytucyjnej przez Ludwika XVIII nastąpiło we Francji po upadku Napoleona¹¹. Król we wstępie oznajmiał, że dzięki „Boskiej opatrności [...] po długiej nieobecności” powrócił do królestwa. Państwa koalicji antynapoleońskiej przywróciły do władzy dynastię Burbonów. Francja w dużej części – wraz Paryżem – zajęta była przez wojska koalicji. Obawiano się odwetu Rosjan za spaloną Moskwę¹². Mimo poparcia obcych mocarstw i nielicznych rojalistów Ludwik XVIII był pod presją środowisk rojalistycznych, dążących do rewindykacji utraconych dóbr, pozycji, i mierzył się z oporem wobec tych dążeń ze strony armii, chłopstwa i inteligencji¹³.

Twórcom powyższych ustaw zasadniczych przyświecały różne cele. Intencją twórców konstytucji majowej była przebudowa ustroju politycznego Rzeczypospolitej.

W. Uruszczak uważa, że sejm był władny uchwalić konstytucję, co też uczynił, idem, *Konstytucja 3 maja 1791 r. Testament polityczny I Rzeczypospolitej*, „Przegląd Sejmowy” 2011, R. XIX, 2 (103), s. 25.

⁷ W. Uruszczak, *Historia państwa i prawa polskiego*, t. 1: 966–1795, Warszawa 2015, s. 190.

⁸ E. Rostworowski, *Polska w układzie sił politycznych Europy XVIII wieku*, [w:] B. Leśniorski (red.), *Polska w epoce oświecenia Państwo, społeczeństwo, kultura*, Warszawa 1971; J. Łojek, *Ku naprawie Rzeczypospolitej Konstytucja 3 Maja*, Warszawa 1988, s. 94–95.

⁹ N. Davies, *Boże Igrzysko. Historia Polski*, Kraków 1989, s. 687 i n.

¹⁰ M. Klementowski, *Powszechna historia ustroju*, Warszawa 2012, s. 385–386.

¹¹ K. Seignobos, *Dzieje polityczne Europy współczesnej. Rozwój stronnictw i form politycznych 1814–1899*, Przekład redagowany i uzupełniony (historią lat 1896–1899) przez J. Steckiego, t. 1, Warszawa 1900, s. 96–99; A. Zahorski, *Napoleon*, Warszawa 1982, s. 452–454; J. Oricux, *Talleyrand czyli niezrozumiany sfinks*, Warszawa 1989, s. 523–524.

¹² J. Baszkiewicz, *Historia Francji*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 507.

¹³ A.K. Szymański, *Pierwsza restauracja Burbonów we Francji w 1814 roku*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2003, vol. 77, s. 70–73.

spolitej, która umożliwiłaby utrzymanie bytu państwowego¹⁴. Nie była to konstytucja, jak pisze Anna Tarnowska, narzucona dotychczasowemu absolutnemu monarchszemu¹⁵. W Rzeczypospolitej reformatorzy postępowali w innym kierunku aniżeli francuska konstytuanta¹⁶. Zamierzając unowocześnić aparat władzy, w istocie zdążali do wzmocnienia słabej dotychczas władzy królewskiej¹⁷.

Wolą ustawodawcy konstytucji Francji z 3 września było przekształcenie monarchii absolutnej w monarchię konstytucyjną, parlamentarną, zapewniając supremację Ciału Ustawodawczemu¹⁸. Konstytucja była konsekwencją dokonanego przewrotu społeczno-politycznego a także staraniem Konstytuanty o zachowanie ustroju monarchicznego¹⁹. Z kolei Karta Konstytucyjna z 1814 r. była próbą przywrócenia zasad ustroju Francji sprzed rewolucji 1789 r. z uwzględnieniem pewnych zmian wprowadzonych w konstytucjach okresu rewolucji²⁰.

1. Monarcha w systematyce konstytucji

Konstytucje otwiera wstęp. Każdy z nich ukazuje inny status osoby monarchy. We wstępie do Konstytucji 3 maja podkreślano, że wystawcą aktu jest monarcha i skonfederowane stany, tzn. sejm reprezentujący naród. Uzasadniano potrzebę zreformowania ustroju państwa, argumentując że los państwa zależy od dobrych praw, a w ustawie rządowej dostrzegano ratunek przed utratą przez Rzeczpospolitą niepodległości. Konstytucję uznawano za świętą i za akt nadrzędny w stosunku do pozostałych aktów prawnych. Osobie monarchy ustawodawca w powyższych konstytucjach poświęcił osobny rozdział. W Ustawie Rządowej o monarchszemu traktuje część artykułu *VII Król. Władza wykonawcza*, zamieszczona po artykule I traktującym o religii panującej i wolności wyznania, artykułach II–IV normujących uprawnienia poszczególnych stanów, artykule V proklamującym zasady suwerenności narodu i trójpodziału władzy oraz VI o wła-

¹⁴ Z. Szcząska, *Między konstytucjonalizmem stanowym a nowożytnym*, [w:] P. Żbikowski (red.), *Ku reformie państwa i odrodzeniu moralnemu człowieka Zbiór rozpraw i artykułów poświęconych dwusetnej rocznicy ustanowienia Konstytucji 3 Maja 1791 roku*, Rzeszów 1992, s. 164.

¹⁵ A. Tarnowska, *Koncepcja nowoczesnego konstytucjonalizmu w historii prawa*, „Studia Iuridica Torunensia” 2009, t. 5, s. 71.

¹⁶ A. Dziadzio, *Konstytucja 3 maja 1791 roku na tle koncepcji ustrojowych oświecenia*, „Państwo i Społeczeństwo” 2006, t. 6, nr 4, s. 165; A. Ławniczak, *Krótką historią polskiego sformalizowanego konstytucjonalizmu*, „Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze” 2016, t. 7, s. 25.

¹⁷ A. Tarnowska, op. cit., s. 72.

¹⁸ M. Morabito, D. Bourmaud, *Historia konstytucyjna i polityczna Francji (1789–1958)*, Białystok 1996, s. 95, 98–100.

¹⁹ Ibidem, s. 89–90.

²⁰ Marek Wąsowicz pisze, że była wzorem dla monarchii europejskich jako „droga łagodnego przejścia od absolutyzmu oświeconego do ustroju konstytucyjnego”, [w:] M. Wąsowicz, *Historia ustroju państw zachodu. Zarys wykładu*, Warszawa 2007, s. 203.

dzy ustawodawczej. Z przyjętej systematyki aktu wynika, że na plan pierwszy wysunięta została władza prawodawcza.

Inną wymowę posiadał wstęp do francuskiej konstytucji z 3 września 1791 r. Z naciskiem stwierdzano w nim, że konstytucja zrywa z dotychczasowym ustrojem monarchii absolutnej, z systemem feudalnym, ze społeczeństwem podzielonym na stany. Gwarantowano wszystkim równe prawa naturalne i obywatelskie. Pominięcie osoby władcy we wstępie i podkreślenie wprowadzanych zmian politycznych wskazuje, że dotychczasowy status polityczny panującego uległ radykalnej zmianie. Monarcha stał się reprezentantem narodu podporządkowanym konstytucji. W konstytucji francuskiej z 3 września 1791 r. w dziale III zatytułowanym *O władzach publicznych* trzy pierwsze sekcje rozdziału II traktują o urzędzie króla, regencji i rodzinie królewskiej. Rozdział poświęcony monarsze umieszczono po częściach dotyczących praw i wolności obywatelskiej, Zgromadzenia Narodowego i zgromadzenia pierwiastkowego. Takie usytuowanie przepisów stanowiących o urzędzie monarchy ukazuje, jakim kwestiom konstytuanta nadała szczególną wagę. Na pierwszym miejscu postawiono obywateli, ich prawa, wolności, suwerena, którym był naród reprezentowany przez Zgromadzenie, dopiero na dalszym miejscu umieszczono osobę monarchy.

Odmienne ujęcie zaprezentowano w preambule Karty Konstytucyjnej z 1814 r. Przez powołanie się na *Boską opatrność*, historyczne tradycje, na przodków obecnego dynasty uzasadniano władzę królewską Ludwika XVIII i wprowadzenie Karty. Monarsze poświęcono rozdział II *Formes du gouvernement du roi*²¹, po rozdziale gwarantującym w dwunastu artykułach *Prawa publiczne Francuzów*. Postanowienia dotyczące roli króla zamieszczono również w sekcjach rozdziałów regulujących funkcjonowanie poszczególnych organów władzy. Następne rozdziały traktowały o: Izbie Parów, Izbie deputowanych departamentalnych, ministrach, wymiarze sprawiedliwości i specjalnych prawach gwarantowanych przez państwo. Postanowienia dotyczące uprawnień monarchy wysunięte zostały na czoło przepisów konstytucji przed władzę ustawodawczą.

2. Źródło władzy

W powyższych ustawach zasadniczych w kwestii pochodzenia władzy głowy państwa²² spotykamy się z dwoma stanowiskami. Dwie pierwsze konstytucje

²¹ Konstytucja z 1791 r. Tytuł III Rozdział II, sekcja pierwsza, Art. 1–12, s. 12–14: <https://mjp.univ-perp.fr/france/co1791.htm> [dostęp: 17.08.2021].

²² Używając tego terminu, zdajemy sobie sprawę, że nie był on wówczas równoważnikiem godności monarszej, z którą związana była *sacra regis*, króla „posiadającego indywidualne ciało i duszę oraz figurę Króla, która oznacza specyficzne ciało polityczne obejmujące całe organiczne pojęte państwo”, B. Markowska, *Dignitas non moritur. O „Dwóch ciałach króla”* Ernesta Kantorowicza (rec. Ernst H. Kantorowicz: *Dwa ciała króla. Studium ze średniowiecznej teologii politycznej*), „CIVITAS Studia z Filozofii Polityki” 2010, t. 12, s. 306.

z roku 1791 stanęły na gruncie zasady suwerenności narodu. Z postanowień Konstytucji 3 maja wynika, że monarcha stawał się władcą „z Bożej łaski i woli narodu”²³. Źródłem władzy, jak ze wstępu konstytucji majowej wynika, była *wola narodu*, jednakże, jak zauważa Waław Uruszczak, Ustawa Rządowa i inne ustawy sejmu czteroletniego promulgowane były pod imieniem „Stanisław August z Bożej łaski i woli narodu król polski...”²⁴. Tytułatura monarsza i inwokacja „W imię Boga w Trójcy Świętej Jedyne” przypominały, że źródłem władzy nie była sama tylko nieskrępowana wola ludu, lecz Bóg²⁵. Aby móc sprawować władzę, wstępujący na tron król musiał złożyć „przysięgę Bogu i narodowi na zachowanie Konstytucji [...], na pacta conventa, które ułożone będą [...]”²⁶. Uznawał nad sobą wyższość konstytucji.

Francuska konstytuanta przyjęła inne rozwiązanie. W Konstytucji z 3 września 1791 r. odstąpiono od zasady boskiego pochodzenia władzy monarszej na rzecz suwerennej władzy narodu. Aby móc sprawować władzę, monarcha musiał złożyć przysięgę przed legislatywą na wierność narodowi i prawu, że wykorzysta przekazane mu uprawnienia, by utrzymać konstytucję w mocy²⁷. Zgodnie z zasadą suwerenności ludu ustawodawca oddelegował „Królewskość” dziedzicznie na panujący ród w linii męskiej w porządku primogenitury. Monarcha pozostawał najwyższym urzędem w państwie, ale był nim z woli suwerena, z woli narodu. W przepisach szczegółowo wyliczone zostały przypadki, których zaistnienie z winy monarchy skutkowało abdykacją z mocy prawa²⁸. W Konstytucji wprowadzony został system gwarancji, uniemożliwiający władzy królewskiej powrót do systemu rządów monarchii absolutnej.

Karta Konstytucyjna z 1814 r. powróciła do zasady, że źródłem władzy jest „łaska Boża” i tradycja historyczna zaś Karta jest królewskim przywilejem konstytucyjnym. Sprawę sukcesji tronu pominięto w tekście karty. Monarcha rządził od chwili śmierci swego poprzednika, Ludwika XVII²⁹.

3. Określenie władcy

Omawiane ustawy w różny sposób określały osobę władcy. Sejm czteroletni, wprowadzając konstytucję, dokonał istotnych zmian pozycji monarchy. Monar-

²³ W. Uruszczak, *Konstytucja 3 maja 1791 r. Testament...*, s. 31.

²⁴ Ustawa rządowa, [w:] *Konstytucja 3 Maja 1791 Statut Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji*, oprac. J. Kowecki, przedm. B. Leśniorski, Warszawa 1981, s. 81.

²⁵ W. Uruszczak, *Zasady ustrojowe w konstytucji 3 maja 1791 r.*, [w:] M. Grzybowski, B. Naleziński (red.), *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne: księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Zbigniewowi Antoniemu Maciągowi*, Kraków 2014, s. 22.

²⁶ Roz. VII, ustęp 5, *Konstytucja 3 Maja 1791...*, s. 92.

²⁷ Konstytucja z 1791 r. Tytuł III Rozdział II, sekcja pierwsza, art. 4.

²⁸ Konstytucja z 1791 r. Tytuł III Rozdział II, sekcja pierwsza, Art. 5–7, s. 12–13, <https://mjp.univ-perp.fr/france/co1791.htm> [dostęp: 17.08.2021].

²⁹ M. Morabito, D. Bourmaud, op. cit., s. 210–211.

cha przestawał być stanem sejmującym, pozostając przewodniczącym senatu z jednym głosem³⁰. Konstytucja majowa stanowiła, że monarcha „Nie samowładcą, ale ojcem i głową narodu być powinien i tym go prawo i konstytucja [...] uznaje i deklaruje”³¹.

Na mocy aktu Konstytuanty z 3 września 1791 r. monarcha przestawał być królem Francji. Konstytucja stanowiła, że: „jego jedynym tytułem jest król Francuzów”³², zarazem w artykule 2³³ postanawiano: „Konstytucja francuska jest przedstawicielska: przedstawicielami są ciało prawodawcze i król”. W jednym z kolejnych artykułów z naciskiem oświadczano, że we Francji nie ma wyższego autorytetu niż ustawa³⁴, czyli władca podlegał prawu. Monarcha obok ciała prawodawczego stawał się reprezentantem narodu, w imieniu którego sprawował władzę³⁵. Natomiast Karta Konstytucyjna stwierdzała, że „Król jest najwyższym zwierzchnikiem państwa”³⁶, nie naród. Panującemu przywrócono rolę suwerena. Monarcha mimo że był jedynym suwerenem, to w przysiędze koronacyjnej przyrzekał wiernie przestrzegać konstytucji.

4. Odpowiedzialność monarchy

W Konstytucji 3 maja króla – głowę państwa – określano jako osobę „świętą i bezpieczną od wszystkiego”. Podobne unormowania napotykamy w konstytucji francuskiej z 3 września 1791 r.³⁷ i Karcie Konstytucyjnej 1814 r.³⁸ Tym niemniej w konstytucji francuskiej z 1791 r. zauważa się niekonsekwencję. Władca, przestając być królem z Bożej łaski, nadal pozostaje „osobą świętą”³⁹. Ustawodawca przewidział możliwość zmiany statusu osoby monarszej, gdyby ten dopuścił się naruszenia przepisów konstytucji. Wówczas pozycja osoby monarszej zmieniała się. Z mocy prawa następowała abdykacja, przestawał być królem, stając się oby-

³⁰ Z. Szczańska, *Pierwsza ustawa zasadnicza Rzeczypospolitej*, [w:] M. Kallas (red.), *Konstytucje Polski Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 1, Warszawa 1990, s. 64.

³¹ Roz. VII, ustęp 6, Konstytucja 3 Maja.

³² Konstytucja z 1791 r. Tytuł III Rozdział II, sekcja I, art. 2.

³³ La Constitution française est représentative: les représentants sont le corps législatif et le roi, Titre III Des pouvoirs publics, Konstytucja z 1791.

³⁴ Article 3. Il n'y a point en France d'autorité supérieure à celle de la loi. Le roi ne règne que par elle, et ce n'est qu'au nom de la loi qu'il peut exiger l'obéissance, sekcja I, Rozdział II w Konstytucji z 1791 r.

³⁵ M. Klementowski, op. cit., s. 397.

³⁶ Le chef suprême de l'État, Art. 14 Karty Konstytucyjnej.

³⁷ Konstytucja z 1791 r., Rozdział II, sekcja I, art. 2, s. 12: *Osoba króla jest nienaruszalna i święta*.

³⁸ Karta Konstytucyjna, art. 13, s. 3, <https://mjp.univ-perp.fr/france/co1814.htm> [dostęp: 17.08.2021].

³⁹ Article 2. La personne du roi est inviolable et sacrée; son seul titre est roi des Français, Titre III Des pouvoirs publics Chapitre II De la Royauté, de la Régence et des ministres Section première De la Royauté et du roi, Konstytucja z 1791 r.

watelem, od tego momentu ponosił odpowiedzialność za swoje czyny. Należy zaznaczyć, że dwie pierwsze konstytucje dla ważności decyzji podjętych przez monarchę wymagały kontrasygnaty ministra, który z tego tytułu ponosił odpowiedzialność. Podpisu ministra na akcie królewskim, jako warunku jego prawomocności nie przewidziano w Karcie Konstytucyjnej.

5. Sukcesja tronu

Konstytucje przyjęły zasadę dziedziczności tronu w linii męskiej. W Konstytucji 3 maja ustawodawca, odchodząc od zasady wolnej elekcji, postanowił, że tron będzie „dziedziczny przez osoby, elekcyjny przez familie”. Po śmierci Stanisława Augusta Poniatowskiego rządy objąć miała dynastia saska w osobie elektora saskiego, po nim zaś najstarszy syn. Z uwagi na brak męskiego potomstwa, córkę elektora ogłoszono infantką, która ze swym przyszłym mężem „dobranym” za „zgoda księcia elektora i stanów zgromadzonych” miała dać początek nowej dynastii. Konstytucja francuska z 3 września 1791 r. utrzymywała zasadę ciągłości władzy sprawowanej przez dotychczasową dynastię, z tą zmianą, że pochodziła ona od narodu⁴⁰.

W oktrojowanej Karcie Ludwika XVIII przyjęto zupełnie inną regulację. Powrócono w niej do zasady suwerenności władcy. Wskazanie następcy tronu było wewnętrzną sprawą dynastii i nie wymagało regulacji przepisami konstytucyjnymi⁴¹. Źródłem władzy monarszej, jak głosił wstęp do Karty, była „Boska opatrność”⁴².

6. Uprawnienia króla w sferze legislacji

Do istotnych, określających relacje monarcha–parlament, uprawnień należały prawo: a) zwoływania i rozwiązywania parlamentu; b) inicjatywy ustawodawczej; c) weta; d) sankcji, promulgacji; e) nowelizacji ustawy zasadniczej. Zakres uprawnień przyznany monarsze w stosunku do parlamentu był zróżnicowany. Udział monarchy we władzy ustawodawczej był realizowany przez niżej opisane prawa.

a) Prawo zwoływania i rozwiązywania parlamentu

Przez długi czas było ono prerogatywą monarchów. Ustawodawca polski w Konstytucji majowej postanawiał, że przywilej zwołania przysługuje monarsze lub marszałkowi sejmu *w nagłej potrzebie*, w razie zaistnienia okoliczności prze-

⁴⁰ Art. 4, Tytuł III, art. 1, Rozdział II, Tytuł III Konstytucji z 1791 r., s. 5, 12.

⁴¹ M. Wąsowicz, op. cit., s. 201.

⁴² <https://mjp.univ-perp.fr/france/co1814.atm>, s. 1 [dostęp: 17.08.2021].

widzianych prawem. Inne rozwiązanie przyjęto w konstytucji francuskiej z 1791 r. Odnowienie legislatury następowało bez udziału władcy, automatycznie z zakończeniem kadencji poprzedniego składu⁴³. Ostatnia sesja ustępującego parlamentu stawała się zarazem pierwszą nowego⁴⁴. Karta Konstytucyjna z 1814 r. przywróciła temu uprawnieniu charakter prerogatywy królewskiej.

b) Prawo inicjatywy ustawodawczej

Mamy tu do czynienia z trzema różnymi rozwiązaniami. Dwie konstytucje przyznają je wprawdzie władcy, lecz odbywało się to w różny sposób. Mianowicie – w przeciwieństwie do Konstytucji 3 maja, nadającej to uprawnienie monarche w Straży Praw, sejmikom, sesjom prowincjonalnym oraz każdemu posłowi, to według Karty Konstytucyjnej z 1814 r. jedynym beneficjentem był król. Tymczasem uchwalona we wrześniu 1791 r. konstytucja stanowiła, że uprawnionym podmiotem było wyłącznie Zgromadzenie Narodowe. Tym niemniej „Król może jedynie zaprosić organ ustawodawczy do wzięcia pod uwagę przedmiotu”⁴⁵. Monarsze dano możliwość wystąpienia z sugestią rozważenia zgłaszanej przez niego propozycji, o dopuszczeniu której pod obrady decydowała wola parlamentu. Karta Konstytucyjna w zakresie inicjatywy ustawodawczej dawała monopol władcy⁴⁶. Monarcha miał swobodę w kwestii, do której z izb skierować projekt, za wyjątkiem ustawy budżetowej, która w pierwszej kolejności wnoszona była pod obrady Izby Deputowanych⁴⁷, w dalszej do Izby Parów.

c) Weto ustawodawcze

W relacjach król–parlament istotną rolę pełniła instytucja weta ustawodawczego. W Konstytucjach z 3 maja i 3 września 1791 r. wprowadzono weto zawieszające. W pierwszym przypadku należało ono do senatu obradującego pod przewodnictwem króla, w drugim do „króla Francuzów”. Pod rządami Konstytucji majowej powtórne uchwalenie aktu na przyszłym sejmie ordynaryjnym przez izbę poselską uchylało weto senatu⁴⁸.

Francuska ustawa zasadnicza z 3 września 1791 r. wprowadziła rozróżnienie aktów prawodawczych na akty konstytucyjne i na dekrety. Akty konstytucyjne

⁴³ Art. 4, Tytuł III, Rozdział I Konstytucji z 1791 r.

⁴⁴ Konstytucja stanowiła, że władca nie ma prawa rozwiązania izby.

⁴⁵ Article premier. La Constitution délègue exclusivement au corps législatif les pouvoirs et fonctions ci-après: 1° De proposer et décréter les lois: le roi peut seulement inviter le corps législatif à prendre un objet en considération; Titre III Des pouvoirs publics Chapitre III De l'exercice du pouvoir législatif, Section première Constitution de 1791, <https://mjp.univ-perp.fr/france/co1791.htm> [dostęp: 17.08.2021].

⁴⁶ Article 16. Le roi propose la loi, <https://mjp.univ-perp.fr/france/co1814.atm> [dostęp: 17.08.2021].

⁴⁷ Art. 17 Karty Konstytucyjnej.

⁴⁸ W. Uruszczak, *Konstytucja 3 maja 1791 r. Testament...*, s. 29.

wchodziły w życie po ich uchwaleniu. W stosunku do nich monarcha nie miał prawa sankcji. Prawo to przysługiwało monarsze w stosunku do dekretów organu ustawodawczego. Gdy zawetowany dekret, dwie następne legislatury – po tej, która go po raz pierwszy uchwaliła – przedłożyły w tym samym brzmieniu królowi, było to równoznaczne z przełamaniem weta i nakładało na monarchę obowiązek udzielenia sankcji⁴⁹. Kadencja francuskiej legislatury wynosiła dwa lata, co powodowało, że weto królewskie zawieszало akt na 6 lat⁵⁰.

Inaczej problem normowała Karta Konstytucyjna z 1814 r. Wyposażyła ona głowę państwa w weto absolutne. Projekt królewski z poprawkami wniesionymi przez izby po wecie królewskim nie mógł być już przedmiotem obrad parlamentu⁵¹. Mógł być on wprowadzony pod obrady parlamentu tylko na wniosek króla.

d) Sankcja i promulgacja aktów prawnych

W Ustawie rządowej nie wyposażono monarchę w prawo sankcji. Rozdział VI ustęp 3 stanowił, że projekty co do praw ogólnych uchwalone przez każdą z izb osobno uzyskują „moc i świętość prawa”, natomiast uchwały sejmowe po rozpatrzeniu ich przez każdą z izb, jeśli w głosowaniu przeprowadzonym w połączonych izbach otrzymają większość głosów, „będą wyrokiem i wolą stanów”⁵², czyli moc prawną uzyskiwały po uchwaleniu i oblatowaniu. Uchwalone akty miały być wydawane w imieniu króla. Nie wymagały one sankcji monarszej⁵³. Podpisywane były przez marszałka sejmu i w ciągu trzech dni winny być oblatowane w aktach sądu miasta, w którym odbywał się sejm⁵⁴.

Prawo sankcji służyło „królowi Francuzów”. Uchwalonemu projektowi ustawy, do którego monarcha nie miał zastrzeżeń, nadawał on moc prawną. W konstytucji francuskiej z 1791 r. zdecydowano, że w przypadku obalenia przez dwie kolejne legislatury weta królewskiego monarcha ma obowiązek udzielenia sankcji. Akty prawne odnoszące się do konstytucji nie podlegały obowiązkowi uzyskania sankcji władcy. Z powyższego wynika, że monarsze, owszem – przysługuje uprawnienie sankcji, jednakże w ograniczonym zakresie. Na monarsze spoczywał obowiązek promulgacji uchwalonych aktów prawnych.

⁴⁹ Article 6. Les décrets sanctionnés par le roi, et ceux qui lui auront été présentés par trois législatures consécutives, ont force de loi, et portent le nom et l'intitulé de lois, Section III De la sanction royale Chapitre III De l'exercice du pouvoir législatif, Constitution de 1791, <https://mjp.univ-perp.fr/france/co1791.htm> [dostęp: 17.08.2021]; zob. M. Starzewski, *Środki zabezpieczenia prawnego konstytucyjności ustawy*, Kraków 1928, s. 58–59.

⁵⁰ M. Morabito, D. Bourmaud, op. cit., s. 99.

⁵¹ Art 21 Karty Konstytucyjnej.

⁵² *Konstytucja 3 Maja 1791...*, op. cit., s. 88.

⁵³ Ibidem, roz. VII, ustęp 7, s. 92; A. Ajnenkiel, *W rocznicę Konstytucji 3 Maja*, „Niepodległość i Pamięć” 2000, nr 16, s. 9.

⁵⁴ *Volumina Legum*, t. 9, s. 261, CCXCIX *Seymy*, pkt 17mo; A. Dziadzio, op. cit., s. 175; W. Uruszczak, *Konstytucja 3 maja 1791 r. Testament...*, s. 31.

Według Karty Konstytucyjnej każdy projekt po uchwaleniu przez izby powracał do monarchy. Doń należała sankcja i stwierdzenie, że ustawę uchwalono zgodnie z przepisami konstytucji⁵⁵.

e) Ustawodawstwo konstytucyjne

Ważką sprawą była zmiana przepisów konstytucji bądź całej konstytucji. Ustawodawca przewidział możliwość rewizji postanowień. Konstytucje majowa i wrześniowa z 1791 r., wychodząc z zasady suwerenności narodu, uprawniały do rewizji swoich postanowień parlament⁵⁶. Według Karty Konstytucyjnej 1814 r. było to prerogatywą monarcha⁵⁷, królowi jako suwerenowi przysługiwało pełne prawo do nadania ustawy zasadniczej.

Z powyższego wynika, że udział monarchy we władzy ustawodawczej w majowej i wrześniowej konstytucji uległ osłabieniu przez dopuszczenie do uczestnictwa w nim innych podmiotów, względnie – jak w przypadku francuskiej z 1791 r. – uzależniony zupełnie od woli parlamentu. Podobnie było z wetem, które miało charakter zawieszający i prawem nowelizacji ustawy zasadniczej. Wyjątkiem były postanowienia Karty Konstytucyjnej.

7. Uprawnienia króla w sferze egzekutywy

Pozycja monarchy w sferze najwyższej egzekutywy w dwóch konstytucjach z 1791 r. uległa znacznemu przekształceniu.

a) Monarcha polski, będąc królem „z Bożej łaski i woli narodu”, władzę wykonawczą sprawował w Straży Praw, której przewodniczył. Ministrów do Straży powoływał spośród dożywotnich dygnitarzy. Decyzje podejmował po zapoznaniu się z opinią Straży⁵⁸, lecz moc prawną uzyskiwały one dopiero po podpisaniu przez właściwego ministra⁵⁹.

Zgodnie z konstytucją z 3 września 1791 r. władza wykonawcza należała do monarchy, a sprawowana była w jego imieniu przez odpowiedzialnych mini-

⁵⁵ Art. 22 Karty Konstytucyjnej.

⁵⁶ Obowiązkową rewizję ustawy zasadniczej przez nadzwyczajny sejm konstytucyjny co 25 lat postanowił polski ustawodawca. Konstytucja francuska z 1791 r. stanowiła, że „naród ma niezbywalne prawo do zmiany konstytucji”, a uprawnione do tego, ze względów praktycznych, zostało Zgromadzenie Rewizyjne.

⁵⁷ Wstęp do Karty Konstytucyjnej.

⁵⁸ „Decyzja królewska, po wysłuchanych wszystkich zdaniach przeważać powinna, aby jedna była w wykonaniu prawa wola”, roz. VII, ustęp 10, *Konstytucja 3 Maja 1791...* Zdaniem Zofii Zielińskiej monarcha uzyskał pozycję silnego zwierzchnika rządu, zob. Prof. Z. Zielińska: *Konstytucja 3 maja to przełom z wielu punktów widzenia*, <https://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C29362%2Cprof-z-zielinska-konstytucja-3-maja-przelom-z-wielu-punktow-widzenia.html> [dostęp: 17.08.2021].

⁵⁹ Konstytucja 3 Maja, roz. VII, ustęp 10.

strów⁶⁰. Decyzja „króla Francuzów” bez jego podpisu i kontrasygnaty ministra nie była prawomocna.

Karta Konstytucyjna milczy w kwestii kontrasygnaty⁶¹. W świetle artykułu 13 król był osobą nienaruszalną, świętą i tylko do niego należała władza wykonawcza⁶², ministrowie podporządkowani byli monarsze. W powyższej sytuacji kontrasygnata ministra była zbędną, akty królewskie dla swej ważności nie wymagały potwierdzenia ministerialnego. Tym niemniej król nie wykonywał swej władzy bezpośrednio, lecz przez ministrów, starając się pełnić rolę pośrednika między poszczególnymi organami władzy.

b) Istotnym uprawnieniem panującego było prawo do wydawania decyzji w sytuacji szczególnej, gdy bezpieczeństwo państwa zostało zagrożone. W dwóch konstytucjach umieszczono przepis zezwalający na podjęcie takich decyzji, jednakowoż przyjęte rozwiązania różniły się bardzo. Ustawa rządowa z 3 maja, oddając władzę ustawodawczą sejmowi, wprowadziła wyjątek, na mocy którego uprawniała władzę wykonawczą do wydawania tymczasowych przepisów, celem utrzymania bezpieczeństwa i spokoju wewnętrznego, gdyby taka potrzeba zaistniała. Nakładała zarazem na nią obowiązek złożenia informacji o podjętych środkach na najbliższym zgromadzeniu sejmowym⁶³. Taka regulacja prawna pozwalała monarsze na Straży Praw, w szczególnych okolicznościach dla państwa, na stanowienie tymczasowych przepisów prawnych⁶⁴. Karta Konstytucyjna prawo wydawania zarządzeń w celu utrzymania bezpieczeństwa wewnętrznego oddawała wyłącznie w ręce władcy⁶⁵. Przepis ten pozwalał na szeroką interpretację, co dawało monarsze pretekst do ingerencji w dziedziny unormowane przez ustawy.

Inne postanowienie spotykamy w konstytucji z 3 września 1791 r. Monarchę uczyniono odpowiedzialnym za utrzymanie porządku i spokoju publicznego⁶⁶. Ustawodawca, obawiając się, że monarcha może wykorzystać to uprawnienie do przywrócenia dawnego systemu władzy, postanowił, że egzekutywa nie ma prawa stanowić żadnych przepisów, nawet tymczasowych, „jedynie ogłaszać zgodnie z prawami zarządzenia lub odwołania ich wykonania”.

c) Pierwotnie polityka zagraniczna, prawo wypowiedzania wojny, zawierania pokoju, sojuszy były prerogatywą monarszą. Władca, będąc suwerenem, był pod-

⁶⁰ Art. 4, Tytuł III Konstytucji z 1791 r.

⁶¹ M. Morabito, D. Bourmaud, op. cit., s. 213; M. Rakowski, *System parlamentarno-gabinetowy do I wojny światowej*, Warszawa 2016, s. 117.

⁶² Article 13. La personne du roi est inviolable et sacrée. Ses ministres sont responsables. Au roi seul appartient la puissance exécutive, Karta Konstytucyjna.

⁶³ Konstytucja 3 Maja, roz. VII, ustęp 3, s. 90–91.

⁶⁴ A. Dziadzio, op. cit., s. 176.

⁶⁵ Article 14. Le roi est le chef suprême de l'État, [...] et fait les règlements et ordonnances nécessaires pour l'exécution des lois et la sûreté de l'État, Karta Konstytucyjna.

⁶⁶ Article premier. [...] Au roi est délégué le soin de veiller à la sûreté extérieure du royaume, d'en maintenir les droits et les possessions, Karta Konstytucyjna.

miotem prawa międzynarodowego. Z czasem do udziału została dopuszczona rada królewska, senat. Na mocy przepisów Konstytucji 3 maja dotychczasowe uprawnienia monarchy w zakresie prowadzenia polityki zagranicznej uległy ograniczeniu. Władza wykonawcza nie mogła wypowiadać wojny, zawierać pokoju ani traktatów, nie była upoważniona do wydania żadnego aktu dyplomatycznego. Należało to do uprawnień sejmu. Egzekutywie wolno było prowadzić tymczasowe negocjacje z zagranicą⁶⁷, w tym przypadku rokowania w sprawie zawieszenia broni⁶⁸. Uprawniona do ich ratyfikacji była izba poselska. Utrzymywanie korespondencji z dyplomatami Rzeczypospolitej za granicą, prowadzenie rokowań z obcymi dyplomatami, informowanie władzy wykonawczej o stanie stosunków z zagranicą należało do ministra pieczęci do spraw zagranicznych⁶⁹.

Inne ujęcie znajdujemy we francuskiej konstytucji z 3 września 1791 r. Miaowicie postanowiono, że tylko król może utrzymywać stosunki polityczne z zagranicą, prowadzić negocjacje międzynarodowe⁷⁰. Tym niemniej przepis ustawy zasadniczej stanowił, iż gdy podczas wojny ustawodawca zażąda wszczęcia negocjacji pokojowych, monarcha zobowiązany był wykonać tę decyzję⁷¹. W jego gestii było sporządzanie i podpisywanie z obcymi państwami wszelkich traktatów: pokojowych, sojuszniczych, handlowych, konwencji⁷². Lecz, aby uzyskały one moc prawną, musiały być ratyfikowane przez ciało prawodawcze⁷³. Z kolei Karta Konstytucyjna Ludwika XVIII prawo wypowiedzania wojny, zawieranie układów pokojowych, sojuszniczych, handlowych przekazywała w ręce monarchy. Nie wymagały one dla swej ważności ratyfikacji przez parlament.

c1) Do władcy, wg konstytucji majowej,

rozrządzenie najwyższe siłami zbrojnymi krajowymi w czasie wojny i nominowanie komendantów wojska należeć będzie, z wolną atoli ich odmianą za wolą narodu⁷⁴.

Na wypadek wojny monarcha otrzymywał zwierzchnictwo nad siłami zbrojnymi i prawo nominowania dowódców, którzy mogli być odwołani przez sejm.

Francuska konstytucja z 1791 r. ogłaszając monarchę „najwyższą głową sił lądowych i morskich” nie przyznawała uprawnień władczych, które by upraw-

⁶⁷ Konstytucja 3 Maja, roz. VII, ustęp 3, s. 90. Dla ich prawomocności niezbędna była sejmowa ratyfikacja, ibidem, ustęp 2, s. 87.

⁶⁸ K. Zienkowska, *Stanisław August Poniatowski*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1998, s. 346.

⁶⁹ Szczegółowo obowiązki ministra spraw zagranicznych wyliczono w: *Volumina Legum*, t. 9, s. 268, *CCCI, Straż*, roz. III, ustęp 8.

⁷⁰ Article premier. Le roi seul peut entretenir des relations politiques au dehors, conduire les négociations..., Tytuł III, Rozdział IV, Sekcja III, Constitution de 1791, <https://mjp.univ-perp.fr/france/co1791.htm> [dostęp: 17.08.2021].

⁷¹ Artykuł 3, Tytuł III, Rozdział III, Sekcja I, Konstytucji z 1791 r.

⁷² Ibidem, art. 3.

⁷³ Ibidem, zob. Article 3. Il appartient au corps législatif de ratifier les traités de paix, d'alliance et de commerce; et aucun traité n'aura d'effet que par cette ratification, Tytuł III, Rozdział III.

⁷⁴ Konstytucja 3 Maja, roz. VII, ustęp 7, s. 93.

niały go do sprawowania naczelnego dowództwa nad wojskiem. Jego decyzje wymagały kontrasygnaty ministerialnej, co stanowiło przeszkodę w sprawnym kierowaniu wojskiem. Powierzono mu funkcje administracyjne w postaci mianowania (nadania dowództwa) dowódców armii i floty, określonej liczby wyższych i średnich oficerów zgodnie z przepisami traktującymi o awansach⁷⁵.

Inaczej potraktowano uprawnienia monarchy w Karcie Konstytucyjnej. Artykuł 14 stanowił wyraźnie, że władca dowodzi siłami lądowymi i morskimi. Pominięcie milczeniem pozostałych spraw związanych z wojskiem oznaczało, że decyzje w tym zakresie należą do panującego.

d) Pierwotnie mianowanie urzędników należało do prerogatyw średniowiecznych władców. Jednakże uprawnienia w tym zakresie stopniowo uległy ograniczeniu. Konstytucja 3 maja stanowiła, że

Do Króla [...] mianować urzędniki podług prawa niższego opisu [...] oraz ministrów, jako urzędników pierwszych władzy wykonawczej, [...] będzie obowiązany⁷⁶.

Przy monarsze pozostawiono prawo nominacji najwyższych urzędników, w tym ministrów⁷⁷. Nie była to jednak decyzja uznaniowa władcy, był on związany w tym zakresie przepisami prawa.

Francuska konstytucja z 1791 r. oddawała najwyższą władzę wykonawczą w ręce monarchy, ustanawiając go „najwyższą głową [zwierzchnikiem] ogólnej administracji królestwa”⁷⁸, mianował on i odwoływał ministrów⁷⁹. Mimo takiego brzmienia przepisów pozycja monarchy nie była silna. Żadna decyzja monarsza nie była prawomocna, jeśli nie uzyskała kontrasygnaty ministra. Dalsze artykuły określały zasady odpowiedzialności prawnej ministrów⁸⁰. Nominowanie wysokich funkcjonariuszy, zwłaszcza wojskowych, było ściśle reglamentowane. Inni pochodzili z wyboru. Do legislatywy należały decyzje o powołaniu lub likwidowaniu urzędów publicznych⁸¹.

„Jedynie do króla należy władza wykonawcza” stanowiła Karta Konstytucyjna z 1814 r.⁸², w kolejnym, 14 artykule, stwierdzano, że do jego uprawnień należy mianowanie na wszystkie stanowiska w administracji publicznej.

⁷⁵ Artykuł 1–2 roz. IV, Tytuł III Konstytucji z 1791 r.

⁷⁶ Konstytucja 3 Maja, roz. VII, ustęp 7, s. 93.

⁷⁷ Ibidem, ustęp 11, s. 95. Król nominował ministrów do Straży Praw z grona szesnastu dotychczasowych ministrów koronnych i litewskich.

⁷⁸ Artykuł 1, Tytuł III, Rozdział IV Konstytucji z 1791 r.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Ministrowie odpowiadali za przestępstwa przeciw bezpieczeństwu państwa i przeciw konstytucji, za naruszenie własności i wolności jednostki, za trwonienie środków publicznych. Z oskarżeniem występowała legislatywa, odpowiadali przed Najwyższym Trybunałem Narodowym, art. 23, Tytuł III, Rozdział V Konstytucji z 1791 r.; M. Rakowski, op. cit., s. 117–118.

⁸¹ M. Morabito, D. Bourmaud, op. cit., s. 98.

⁸² Artykuł 13 Karty konstytucyjnej.

Podsumowanie

Z ustaw zasadniczych wyłaniają się trzy różne ujęcia ustrojów monarchicznych i wynikających z nich pozycji głowy państwa. Od monarchii konstytucyjnej opartej na wzorze angielskim przez monarchię przyjmującą pewnego rodzaju cechy republiki⁸³ do monarchii opartej o zasadę jednolitości władzy państwowej. Różnice te wynikały z jednej strony z tradycji, z drugiej były uwarunkowane sytuacją polityczną, w jakiej znajdowało się państwo. Porównując regulacje omawianych konstytucji, zauważamy, że polski monarcha znalazł się między rozwiązaniami skrajnymi, między monarchą zdominowanym przez legislatywę a monarchą suwerenem. Nie sprowadzono go do roli figuranta, lecz wyposażono go w istotne uprawnienia w zakresie władzy wykonawczej. Wszystkie ustawy zasadnicze nawiązywały do modelu angielskiej monarchii konstytucyjnej⁸⁴. Wprowadzenie przez ustawodawcę do konstytucji zasad suwerenności narodu i trójpodziału władzy skutkowało tym, że wszystkie organy monarchii – do nich należał król – mogły wykonywać tylko takie działania, na które konstytucja im zezwalała. Takie rozwiązanie wyrażały konstytucje: majowa i francuska z 1791 r. Odmianą regulację przyjęła Karta Konstytucyjna 1814 r., która powróciła do zasady jedności władzy. Monarsze przysługiwały nie tylko kompetencje wymienione w Karcie, lecz i te, które nie zostały zastrzeżone dla innych organów państwa. II rozbiór położył kres praktyce konstytucyjnej reformującej się Rzeczpospolitą. Postanowienia zawarte w Karcie Ludwika XVIII okazały się atrakcyjne dla większości europejskich monarchii, które po okresie wstrząsów rewolucyjnych na kontynencie poszukiwały łagodnego przejścia od oświeconego absolutyzmu do konstytucyjnej monarchii parlamentarnej.

Bibliografia

- Ajnenkiel A., *W rocznicę Konstytucji 3 Maja*, „Niepodległość i Pamięć” 2000, nr 16.
- Bankowicz M., *Model włoskiej prezydentury*, [w:] G. Kuca, M. Grzybowski (red.), *Ustroje Historia. Współczesność. Polska–Europa–Ameryka Łacińska. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Jackowi Czajowskiemu*, Kraków 2013.
- Baszkiewicz J., *Historia Francji*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.
- Bazak M., *Pozycja ustrojowa księcia Liechtensteinu*, [w:] M. Jabłoński, M. Abu Gholek (red.), *Specyfika organizacji i funkcjonowania organów władzy pu-*

⁸³ M. Morabito, D. Bourmaud, op. cit., s. 18.

⁸⁴ Z. Libiszowska, *Wartości uniwersalne i narodowe w konstytucjach schyłku XVIII wieku*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 1995, vol. 53, s. 60; M. Wąsowicz, op. cit., s. 200.

blicznej. *Analiza porządków prawnych państw współczesnych*, Wrocław 2019.

Bożyk S., *Pozycja ustrojowa Rady Państwa w Konstytucji PRL z 22 lipca 1952 r.*, „Miscelanea Historico-Iuridica” 2009, t. 8.

Davies N., *Boże Igrzysko. Historia Polski*, Kraków 1989.

Dziadzio A., *Konstytucja 3 maja 1791 roku na tle koncepcji ustrojowych oświecenia*, „Państwo i Społeczeństwo” 2006, t. 6, nr 4.

Górecki D., *Pozycja ustrojowo-prawna Prezydenta Rzeczypospolitej i rządu w ustawie konstytucyjnej z 23 kwietnia 1935 roku*, Łódź 1995.

Izdebski H., *Konstytucja Trzeciego Maja wśród konstytucji wieku Oświecenia* [w:] A. Grześkowiak-Krwawicz (red.), *Konstytucja 3 Maja Prawo-Polityka-Symbol, Materiały z sesji PTH na Zamku Królewskim w Warszawie 6–7 maja 1991*, Warszawa 1992.

Karta Konstytucyjna, <https://mjp.univ-perp.fr/france/co1814.htm> [dostęp: 17.08.2021].

Klementowski M., *Powszechna historia ustroju*, Warszawa 2012.

Konstytucja 3 Maja 1791 Statut Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji, oprac. J. Kowecki, przedm. B. Leśniadorski, Warszawa 1981.

Konstytucja z 1791 r., <https://mjp.univ-perp.fr/france/co1791.htm> [dostęp: 17.08.2021].

Libiszowska Z., *Wartości uniwersalne i narodowe w konstytucjach schyłku XVIII wieku*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica” 1995, vol. 53.

Ławniczak A., *Krótką historia polskiego sformalizowanego konstytucjonalizmu*, „Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze” 2016, t. 7.

Łojek J., *Ku naprawie Rzeczypospolitej Konstytucja 3 Maja*, Warszawa 1988.

Małajny R., *Geneza konstytucji*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G” 2019, vol. 66.

Markowska B., *Dignitas non moritur. O „Dwóch ciałach króla” Ernsta Kantorowicza* (rec. Ernst H. Kantorowicz: *Dwa ciała króla. Studium ze średnio-wiecznej teologii politycznej*), „CIVITAS Studia z Filozofii Polityki” 2010, t. 12.

Marks-Moskalewicz R., *Prezydent w tradycji polskiego i francuskiego systemu ustrojowego*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” 2004, t. 2, nr 22.

Morabito M., Bourmaud D., *Historia konstytucyjna i polityczna Francji (1789–1958)*, Białystok 1996.

Orieux J., *Talleyrand czyli niezrozumiany sfinks*, Warszawa 1989.

Rajzer M., *Nadgryzieni zębem czasu? Ewolucja roli i funkcji monarchii na przełomie wieków – przykład Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, „Pisma Humanistyczne” 2014, t. 12.

Rakowski M., *System parlamentarno-gabinetowy do I wojny światowej*, Warszawa 2016.

- Rostworowski E., *Polska w układzie sił politycznych Europy XVIII wieku*, [w:] B. Lesnodorski (red.), *Polska w epoce oświecenia Państwo, społeczeństwo, kultura*, Warszawa 1971.
- Rusak J., *Forma monarchiczna państwa według Georga Jellinka*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” 2003, t. 6, nr 10.
- Seignobos K., *Dzieje polityczne Europy współczesnej. Rozwój stronnictw i form politycznych 1814–1899*, przekład redagowany i uzupełniony (historią lat 1896–1899) przez J. Steckiego, t. 1, Warszawa 1900.
- Starczewski M., *Środki zabezpieczenia prawnego konstytucyjności ustawy*, Kraków 1928.
- Stelmach A., *Pozycja ustrojowa prezydenta w Polsce i w Rosji*, [w:] A. Stelmach (red.), *Transformacja systemowa w Polsce i w Rosji – sukcesy i zagrożenia*, Poznań 2000.
- Szcząska Z., *Między konstytucjonalizmem stanowym a nowożytnym*, [w:] P. Żbikowski (red.), *Ku reformie państwa i odrodzeniu moralnemu człowieka Zbiór rozpraw i artykułów poświęconych dwusetnej rocznicy ustanowienia Konstytucji 3 Maja 1791 roku*, Rzeszów 1992.
- Szcząska Z., *Pierwsza ustawa zasadnicza Rzeczypospolitej*, [w:] M. Kallas (red.), *Konstytucje Polski Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 1, Warszawa 1990.
- Szymański A.K., *Pierwsza restauracja Burbonów we Francji w 1814 roku*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2003, vol. 77.
- Tarnowska A., *Koncepcja nowoczesnego konstytucjonalizmu w historii prawa*, „Studia Iuridica Torunensia” 2009, t. 5.
- Uruszczak W., *Historia państwa i prawa polskiego*, t. 1: 966–1795, Warszawa 2015.
- Uruszczak W., *Konstytucja 3 maja 1791 r. Testament polityczny I Rzeczypospolitej*, „Przegląd Sejmowy” 2011, R. XIX, nr 2 (103).
- Uruszczak W., *Zasady ustrojowe w konstytucji 3 maja 1791 r.*, [w:] M. Grzybowski, B. Naleziński (red.), *Państwo demokratyczne, prawne i socjalne: księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Zbigniewowi Antoniemu Maciągowi*, Kraków 2014.
- Volumina Legum*, t. 9, Kraków 1889.
- Wąsowicz M., *Historia ustroju państw zachodu. Zarys wykładu*, Warszawa 2007.
- Wiszowaty M.M., *Referendum monarchiczne jako forma legitymizacji, restytucji, zniesienia lub reformy ustroju monarchicznego we współczesnej praktyce ustrojowej (1944–2011)*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2011, nr 4 (18).
- Zahorski A., *Napoleon*, Warszawa 1982.
- Zielińska Z., *Konstytucja 3 maja to przełom z wielu punktów widzenia*, <https://na-ukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C29362%2Cprof-z-zielinska-konstytucja-3-maja-przelom-z-wielu-punktow-widzenia.html> [dostęp: 17.08.2021].

Zienkowska K., *Stanisław August Poniatowski*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1998.

Zięba A., *Status ustrojowy głowy państwa w porządku ustrojowym Wielkiej Brytanii*, [w:] J.M. Majchrowski, B. Stoczewska (red.), *Wartości polityczne*, Kraków 2010.

The position of the sovereign in the provisions of the Constitution of 3 May 1791 against the background of the French Constitution of 3 September 1791 and the Constitutional Charter of 4 June 1814

Summary

Three different monarchical systems emerge from the Constitution. From constitutional monarchy based on the English model, through monarchy with some features of a republic, to a monarchy with the principle of unity of state power.

The acts show that the Polish king was situated between a monarch dominated by the legislature and a sovereign monarch. He was not a figurehead.

The introduction into the constitution of the principles of the sovereignty of the nation and the tripartite division of power meant that the organs of the state, and the king was one of them, performed only such activities as were allowed by the constitution. This is what the May and French Constitutions of 1791 stated.

The Constitutional Charter of 1814 returned to the principle of unity of power. The monarch exercised not only the powers enumerated in the Charter, but also those not reserved to other bodies. The provisions of the Charter proved attractive to monarchies seeking a transition from enlightened absolutism to a constitutional parliamentary monarchy

Keywords: monarchical constitutions, status of the king, office of the monarch, monarchical powers, constitutional monarchy.